

ON-LINE IRODALOMKUTATÁS

On-line irodalomkutatás egy egyetemi könyvtárban

A hannoveri egyetem könyvtára 1976 decemberétől lehetővé tette felhasználóinak (tanároknak, hallgatóknak és az iparban dolgozóknak) az *on-line irodalomkutatást az elektrotechnika és a gépgyártás területén*.

Az első – egyéves – kísérleti szakasz tartama alatt arra kerestek választ, hogy milyen érdeklődés mutatkozik e szolgáltatás iránt, illetve az milyen anyagi és személyi megterhelést ró a könyvtárra.

A kísérlet első szakaszában (1976 decembertől 1977 márciusig) a felhasználók a szolgáltatást *díjmentesen vehették igénybe*, a második szakaszban, azaz 1977 áprilistól kezdve azonban *a szolgáltatásért már fizetni kellett*.

Az első szakasz 4 hónapja alatt végzett, összesen 160 irodalomkutatás minden felhasználójával kérdőívet töltettek ki, melyben a kérdések elsősorban az irodalomkutatás felhasználására és a jövőben várható igényekre, kisebb mértékben a felhasználónak a szolgáltatással kapcsolatos elképzeléseire és az igények indítékaira vonatkoztak. A válaszokból összesen 95 kérdőív volt kiértékelhető.

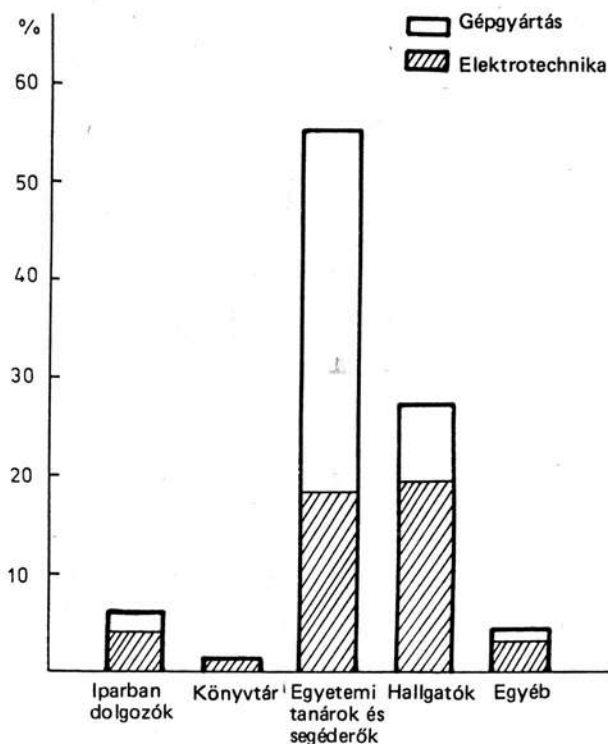
A szolgáltatás felhasználása és értékelése

Hetenként négyszer 2–2 óra állt a felhasználók rendelkezésére, hogy a *DOMA (Dokumentationsstelle Dokumentation Maschinenbau = Gépgyártási Dokumentációs Központ)*, ill. a *ZDE (Zentralstelle Dokumentation Elektrotechnik = Elektrotechnikai Dokumentációs Központ)* adatbankjával, előzetes bejelentés és megbeszélés után, kapcsolatba lépjenek.

A 95 elemzett irodalomkutatás 52,3%-a a gépgyártási, 46,3%-a az elektrotechnikai adatbankot használta fel.

88 kutatás összesen 2808, azaz egyenként átlagosan 22 percet vett igénybe (7 felhasználó nem jelölte meg az időtartamot).

A felhasználók 58%-a tanár, 28%-a egyetemi hallgató volt. A *szakterületi megoszlás* ettől eltérő képet mutatott: míg az elektrotechnikai kutatások 41%-a jutott a tanároknak és 43%-a a hallgatóknak, addig a gépgyártási kutatásokat 73%-ban a tanárok vették igénybe, a hallgatókra csupán 16% jutott. Másiként fogalmazva: a tanároknak közel 70%-a a gépgyártási, a hallgatóknak kerekén 70%-a az elektrotechnikai adattárból végzett irodalomkutatást (1. ábra). Az eltérő jellegű felhasználást mutatja a felhasználás céljára vonatkozó adatok elemzése is (2. ábra).

1. ábra Az adatbázisok felhasználóinak megoszlása

Érdekes, hogy a felhasználók 64%-a kérte a tárgy átfogó irodalmát és csak 35%-a kívánt inkább kevés, de fontos, a lényegre szorító információ.

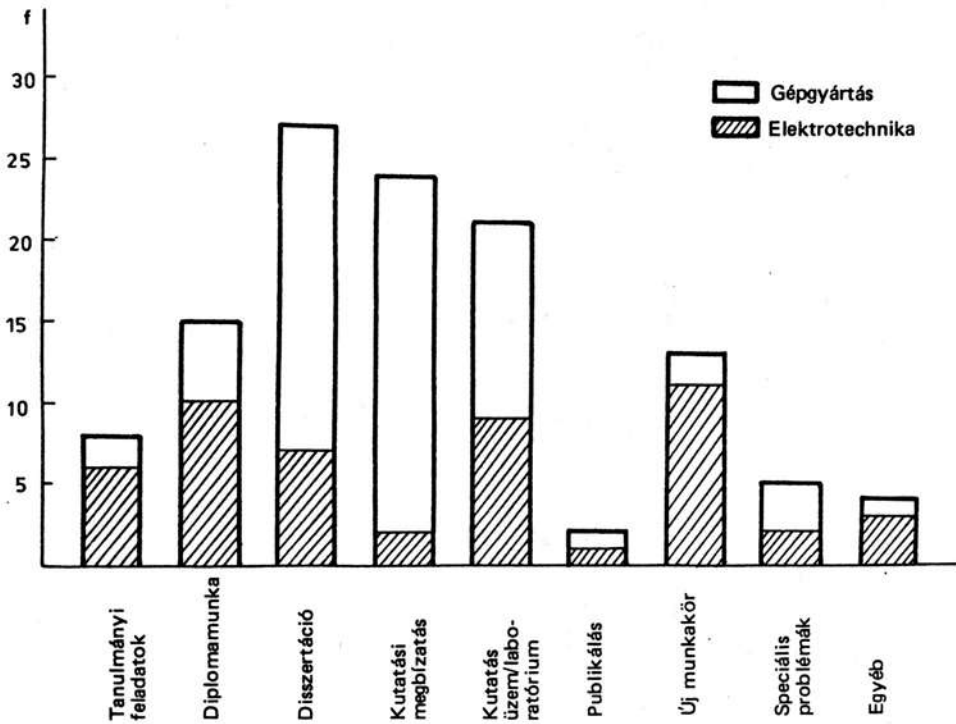
A releváns adatok száma azonban nem tekinthető a kutatás abszolút értékmérőjének. Ez az elektrotechnikai kutatások eredményének viszonylag magas értékeléséből is kitűnik (3. ábra).

Az *elégedetlenség okait vizsgáló kérdések* közül a felhasználók három fő tényezőt említettek:

- a kutatás ismert adatokat nem szolgáltatott;
- több adatot kellene nyújtani;
- a régebbi irodalom nem szerepel az adatok között.

A szolgáltatásoknak a könyvtár forgalmára gyakorolt hatásával kapcsolatban kitűnt, hogy az irodalomkutatásban megjelölt *dokumentumok 90%-át a felhasználók a könyvtár útján szerezték meg*.

Kiderült, hogy a felhasználók a kapott adatok nagy részét egyáltalában nem, vagy csak részben tartották relevánsnak. Kérdés azonban, hogy a dialógus formának megfelelő – deskriptorok és logikus kapcsolatok segítségével megfogalmazott – *keresőkérdések elég pontosak voltak-e*. Felvetődnek tehát – többek között – az alábbi problémák: a felhasználó világosan látja-e a kutatási

2. ábra Az irodalomkutatások megoszlása rendeltetésük szerint

témával összefüggő problémákat; a kérdések milyen mértékben fordíthatók le a rendelkezésre álló kereső fogalmakra; az indexelés szabályai és szokásai mennyire ismertek; mennyire képes a tájékoztató szakember és a felhasználó a téma szisztematikus elemzésére és világos fogalmi meghatározására.

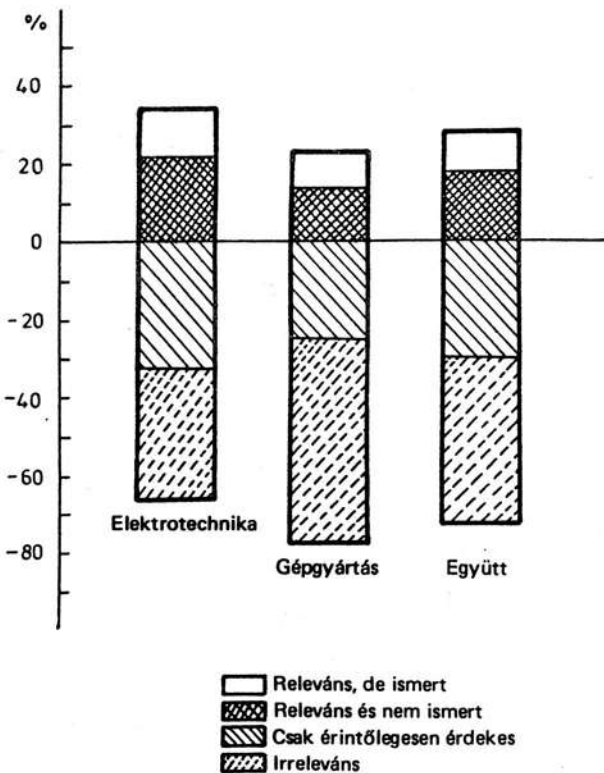
Az irodalomkutatás adatai értékének emelését szolgáló további finomítást a kötetlen szövegű keresés segíthetné elő. Ezt az adatbázisok a rendelkezésre álló referátumok segítségével tehetnék lehetővé.

Költség és ár

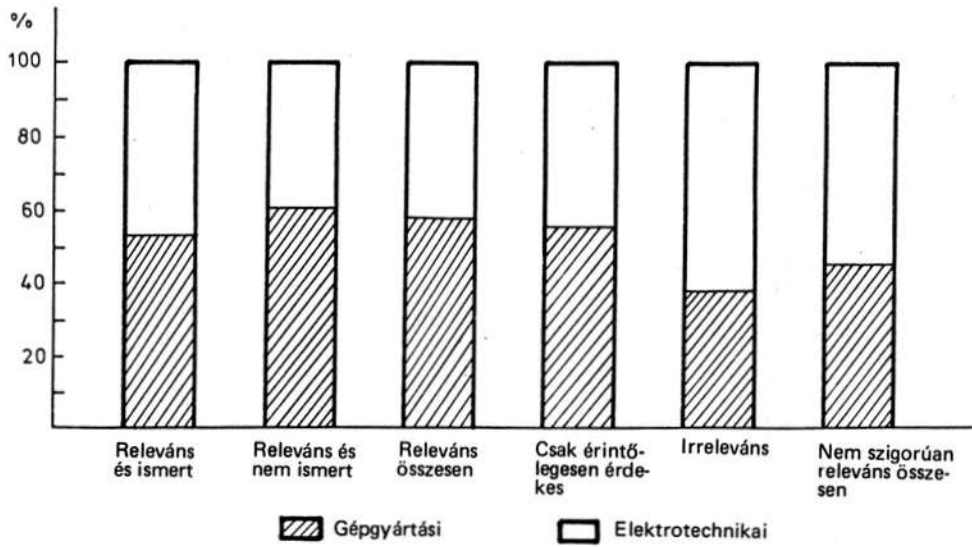
Az összehasonlítás érdekében az alapköltségekből – a könyvtár személyzetének költségeit nem számítva – egy dialógus-perc árát 4 DM-ban állapították meg. Így egy szakirodalmi adat ára – függetlenül annak releváns voltától – 2,90 DM.

A lényeges és lényegtelen adatok százalékarányát a 4. ábra mutatja. Ebből kitűnik, hogy az elektrotechnika területén több a pozitívan értékelt adat, mint a gépgyártás területén. A 4 márkás eszmei árat alapul véve, minden releváns adat átlag 10,45 DM-ba kerül. A két szakterület közötti eltérés ezen a téren is jelentős: egy releváns adat ára az elektrotechnika területén 8,62 DM, a gépgyártás területén pedig 12,97 DM.

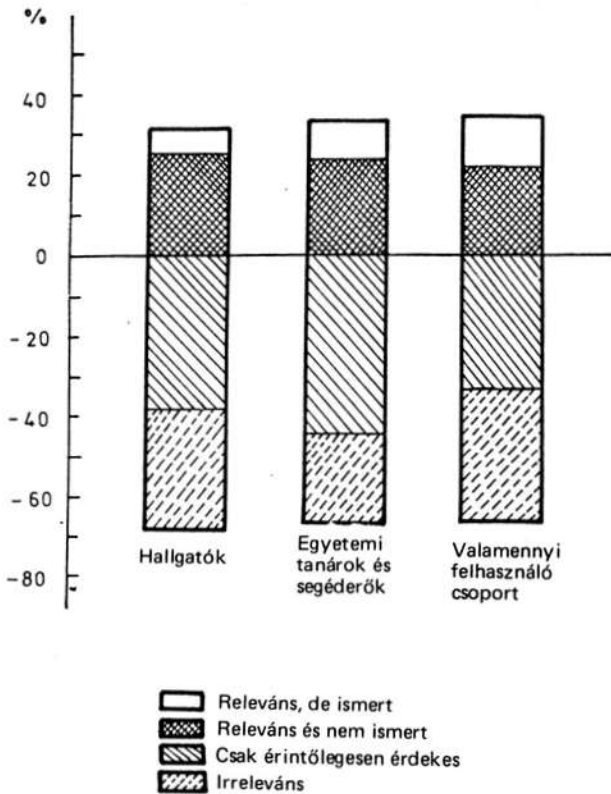
Az irodalomkutatásnak az említett 4 márkás eszmei költség alapján számított 128 DM átlagos árát a megkérdezettek több mint 50%-a túl magasnak találta.

3. ábra A kapott adatok értékelése

4. ábra A különböző relevanciafokozatú adatok százalékos megoszlása a vizsgált adatbázisokra

5. ábra Az elektrotechnikai adatok megoszlása felhasználó csoportok és relevancia szerint

A felhasználók többsége a fenti ár felénél is kevesebbet lenne csak hajlandó irodalomkutatásonként fizetni; 90%-uk a jövőben is igénybe venné a szolgáltatást, de csak különböző feltételekkel; 25%-uk díjmentesen szeretné kapni az irodalomkutatást.

A gépgyártási irodalomkutatás használói az elektrotechnikai kutatás használóinál lényegesen kisebb árat

vállalnának, ami annál meglepőbb, mert – amint az a felhasználók elemzéséből kitűnt – a gépészeti kutatásokat elsősorban a tanárok végeztették. Az ok nyilvánvalóan az, hogy a felhasználók szerint a kutatások eredményei a kapott releváns adatok ellenére sem jogosítanak fel ilyen magas ár kiszabására. Kérdés, hogy e felfogás oka – az egyetem speciális problémáin túlmenően – nem abban rejlik-e, hogy a felhasználók egyrészt túl nagy követelményeket támasztanak a kutatás e formájával szemben, másrészt nem becsülik eléggé a ráfordításban mutatkozó megtakarítást.

A felhasználás gyakorisága

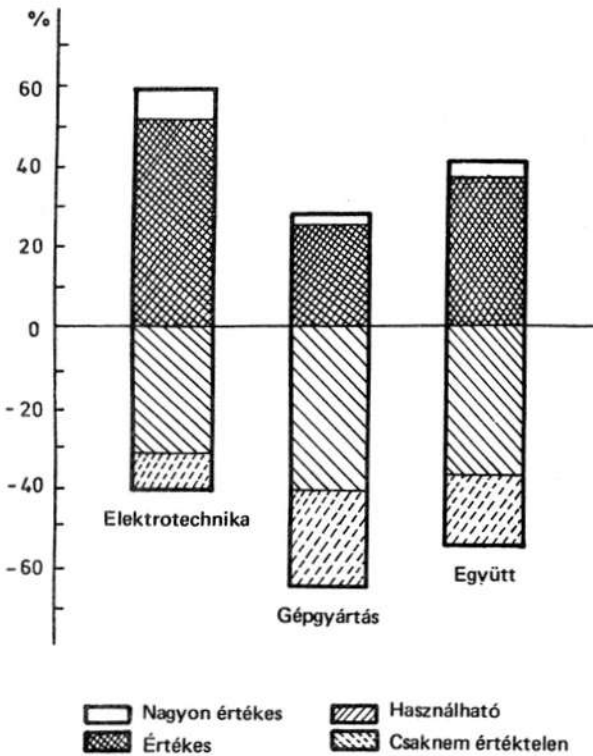
A két adatbázis igénybevétele a felhasználók két csoportjánál (a tanároknál és a hallgatóknál) eltérő. A befolyásoló tényezők lehetnek e tekintetben:

a két szakterületen végzett tanulmányok során az irodalomkutatás szerepe eltérő;

az irodalommal alátámasztott kutatómunka mértéke különbözik;

a könyvtár on-line irodalomkutatási lehetőségeinek eltérő ismertetése.

Ezekkel a kérdésekkel még nem foglalkoztak behatóan. Nem folytak még vizsgálatok a két adatbázis esetleges eltérő információs értékéről sem. Valamivel konkrétabb adatok állnak rendelkezésre a potenciális felhasználók megoszlásáról. Durva számítás szerint az egyetemi tanárok és hallgatók 315 fős csoportjának 70%-a a gépészet, 30%-a az elektrotechnika területén dolgozik. Ezzel szemben a tanárok csoportjában az elektrotechnikai adatbázis potenciális felhasználóinak csupán 16%-a, a gépgyártási adatbázis potenciális felhasználóinak

6. ábra Az irodalomkutatás eredményeinek értékelése a felhasználók szerint

nálóinak pedig 22%-a végeztetett irodalomkutatást. Ez az arány a hallgatók körében lényegesen kisebb.

Bár ez irányú vizsgálatok nem folytak, de feltételezhető, hogy a hagyományos információs eszközöket eddig is igénybe vevő felhasználók a kutatás új formáját is pozitívabban értékelik.

A könyvtárra háruló terhek és költségek

Az eddigi tapasztalatok szerint a szolgáltatás a kutatást végző munkatársak munkaidejének mintegy heti 12%-át veszi igénybe.

Ennél lényegesen nagyobb megterhelést jelentenek a szolgáltatás állandó költségei, melyek a technikai berendezések bérleti díjaiból, az adatbázisok használati díjából, telefonköltségekből stb. tevődnek össze. Ahhoz, hogy ez az aránylag nagy költség megtérüljön, heti 5–7 irodalomkutatást kellene a könyvtárnak végeznie.

Az új szolgáltatás hatását a könyvtár egyéb szolgáltatásaira még nem lehet pontosan felmérni. Jelentős tényező lehet azonban az így létrejövő szorosabb kapcsolat a könyvtár tájékoztató szakemberei és az egyetem szakemberei között.

Az on-line irodalomkutatást a könyvtár a *Deutsche Forschungsgemeinschaft (Német Kutatói Munkaközös-*

ség) anyagi támogatásával a tapasztalatok bővítése céljából, további adatbázisok bekapcsolásával tovább folytatja.

/DREWEN, U.: On-line Literaturrecherchen an einer Hochschulbibliothek = Nachrichten für Dokumentation, 29. köt. 1. sz. 1978. p. 2–8./

(Dezső Zsigmondné)

USA és Európa kooperációja és versengése az on-line információkeresés szolgáltatásában*

Az 1975. évi cranfieldi konferencián a szerző 10 jelentős, on-line információkereső szolgálat vizsgálatát ismertette arról számolt be, hogy amerikai, kanadai és néhány európai ország szervezeteinek szolgáltatásait kb. 2000-en használták. 1977-ben arról tájékoztatót, hogy a szolgáltatások már mintegy 30 országra terjednek ki és több mint 5000 felhasználó hasznosítja őket. Az on-line információkeresés az egyéb rendszerekkel összehasonlítva rendkívül hatékonynak és gazdaságosnak bizonyult.

Az USA jelentősebb on-line információkereső szolgáltató szervezetei közül a legtöbb az ország keleti részében működik, közöttük a kormány által fenntartott három szervezet, valamint a magánkézben lévő *Informatics Incorporated*. Ezek mindegyike Washingtonban székel. Az ország középső táján helyezkedik el a *Battelle Memorial Institute* és az *Ohio College Library Center (OCLC)*, valamint a *Mead Corporation* (Ohio). Egy viszonylag új szerv, a *Bibliographic Retrieval Services* északon, New York államban, a *Lockheed* és a *Systems Development Corporation (SDC)* pedig nyugaton, Kaliforniában működik.

Az amerikai kormány által fenntartott három szervezet fejlődését jelzi, hogy

a *National Library of Medicine* két évvel korábban nyolc, 1977-ben már 12 adatbázist szolgáltatott. Felhasználóinak száma kb. 700, akik havonta kb. 8000 üzemórát vesznek igénybe;

a *National Aeronautics and Space Administration (NASA)* két évvel korábban 20 adatbázissal rendelkezett, ma már 22-ből szolgáltat. Felhasználóinak száma 30-ról 49-re emelkedett. A NASA nem az igénybe vett üzemórát tartja számon, hanem a naponta beérkezett keresési utasításokat, amelyeknek száma ez idő alatt 8500-ra emelkedett;

a *Defense Documentation Center* a korábbi három adatbázissal szemben négyet szolgáltat. 75 felhasználója évente 200 ezer kérdést tesz fel.

* Az 1977. júliusában, Cranfieldben, a „Gépi információ tároló és -kereső rendszerek” c. 6. nemzetközi konferencián tartott előadás tömörítése.